

Repertoriul jurisprudenței

HOTĂRÂREA CURȚII (Marea Cameră)

17 iulie 2014*

„Trimitere preliminară — Libera circulație a persoanelor — Acces la profesia de avocat — Posibilitate de a refuza înscrierea în tabloul avocaților a resortisanților unui stat membru care au obținut calificarea profesională de avocat în alt stat membru — Abuz de drept”

În cauzele conexe C-58/13 și C-59/13,

având ca obiect cereri de decizie preliminară formulate în temeiul articolului 267 TFUE de Consiglio Nazionale Forense (Italia), prin deciziile din 29 septembrie 2012, primite de Curte la 4 februarie 2013, în procedurile

Angelo Alberto Torresi (C-58/13),

Pierfrancesco Torresi (C-59/13)

împotriva

Consiglio dell’Ordine degli Avvocati di Macerata,

CURTEA (Marea Cameră),

compusă din domnul V. Skouris, președinte, domnul K. Lenaerts, vicepreședinte, doamna R. Silva de Lapuerta și domnii M. Ilešič, L. Bay Larsen (raportor), E. Juhász și M. Safjan (președinți de cameră), domnii A. Rosas și D. Šváby, doamna M. Berger, domnii S. Rodin și F. Biltgen și doamna K. Jürimäe, judecători,

avocat general: domnul N. Wahl,

grefier: doamna A. Impellizzeri, administrator,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 11 februarie 2014,

luând în considerare observațiile prezentate:

- pentru domnii Torresi, de C. Torresi, avocat;
- pentru guvernul italian, de G. Palmieri, în calitate de agent, asistată de S. Fiorentino, avvocato dello Stato;
- pentru guvernul spaniol, de A. Rubio González și de S. Centeno Huerta, în calitate de agenți;
- pentru guvernul austriac, de A. Posch, în calitate de agent;

* Limba de procedură: italiana.

- pentru guvernul polonez, de B. Majczyna, în calitate de agent;
- pentru guvernul român, de R.-H. Radu, de R.-I. Hatieganu și de A.-L. Crișan, în calitate de agenți;
- pentru Parlamentul European, de M. Gómez-Leal și de L. Visaggio, în calitate de agenți;
- pentru Consiliul Uniunii Europene, de A. Vitro și de P. Mahnič Bruni, în calitate de agenți;
- pentru Comisia Europeană, de E. Montaguti și de H. Støvlbæk, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 10 aprilie 2014,

pronunță prezenta

Hotărâre

- 1 Cererile de decizie preliminară privesc interpretarea și validitatea articolului 3 din Directiva 98/5/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 februarie 1998 de facilitare a exercitării cu caracter permanent a profesiei de avocat într-un stat membru, altul decât cel în care s-a obținut calificarea (JO L 77, p. 36, Ediție specială, 06/vol. 3, p. 24).
- 2 Aceste cereri au fost formulate în cadrul a două litigii între fiecare dintre domnii Torresi, pe de o parte, și Consiglio dell'Ordine degli Avvocati di Macerata (Consiliul Baroului Macerata, denumit în continuare „Consiliul Baroului Macerata”), pe de altă parte, cu privire la refuzul acestuia din urmă de a admite cererile lor de înscriere în secțiunea specială a tabloului avocaților.

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

- 3 Considerentul (6) al Directivei 98/5 are următorul cuprins:

„întrucât adoptarea de măsuri la nivelul Comunității se justifică, de asemenea, deoarece numai câteva state membre permit deja pe teritoriul lor exercitarea activităților de avocat în alt mod decât prin prestare de servicii, de către avocații din alte state membre care profesează sub titlul profesional din țara lor de origine; întrucât, cu toate acestea, în statele membre în care există această posibilitate, modalitățile privind, de exemplu, domeniul de activitate și obligația de a se înregistra la autoritățile competente diferă considerabil; întrucât o astfel de diversitate de situații se traduce prin inegalități și denaturări ale concurenței între avocații din statele membre și constituie un obstacol în calea liberei circulații; întrucât numai o directivă de stabilire a condițiilor de exercitare a acestei profesii, în alt mod decât prin prestare de servicii, de către avocații ce profesează sub titlul profesional din statul membru de origine are capacitatea să soluționeze aceste dificultăți și să ofere aceleași oportunități avocaților și justițiabililor în toate statele membre”.

- 4 Potrivit articolului 1 alineatul (1) din directiva menționată, aceasta are ca obiect facilitarea exercitării cu caracter permanent a profesiei de avocat cu titlu independent sau salariat într-un alt stat membru decât cel în care s-a obținut calificarea profesională.

- 5 Articolul 2 din Directiva 98/5, intitulat „Dreptul de a profesa sub titlul profesional din statul membru de origine”, prevede în primul paragraf:

„Orice avocat are dreptul să exercite cu caracter permanent activitățile menționate la articolul 5 în oricare alt stat membru, sub titlul profesional din statul membru de origine.”

- 6 Articolul 3 din aceeași directivă, intitulat „Înregistrarea la autoritatea competentă”, prevede la alineatele (1) și (2):

„(1) Un avocat care dorește să profeseze într-un alt stat membru decât cel în care și-a obținut calificarea profesională este obligat să se înregistreze la autoritatea competentă din acel stat.

(2) Autoritatea competentă din statul membru gazdă înregistrează avocatul pe baza prezentării unui certificat care atestă înregistrarea lui la autoritatea competentă din statul membru de origine. Aceasta poate impune ca, atunci când este prezentat de către autoritatea competentă din statul membru de origine, certificatul să nu fie mai vechi de trei luni. Aceasta informează autoritatea competentă din statul membru de origine cu privire la înregistrare.”

Dreptul italian

- 7 Republica Italiană a transpus Directiva 98/5 în dreptul său intern prin Decretul legislativ nr. 96 din 2 februarie 2001 (supliment ordinar la GURI nr. 79 din 4 aprilie 2001, denumit în continuare „Decretul legislativ nr. 96/2001”). Articolul 6 din acesta, intitulat „Înscrierea”, prevede:

„1. Pentru exercitarea cu titlu permanent în Italia a profesiei de avocat, resortisanții statelor membre care dețin unul dintre titlurile menționate la articolul 2 trebuie să se înscrie într-o secțiune specială a tabloului avocaților din circumscripția tribunalului în care și-au stabilit cu titlu stabil rezidența sau domiciliul profesional, cu respectarea reglementării referitoare la obligațiile în materie de securitate socială.

2. Înscrierea în secțiunea specială a tabloului avocaților este condiționată de înregistrarea solicitantului la organizația profesională competentă din statul membru de origine.

3. Cererea de înscriere trebuie însoțită de următoarele documente:

- a) un certificat care să facă dovada cetățeniei unui stat membru al Uniunii Europene sau o declarație care ține loc de certificat;
- b) un certificat de rezidență sau o declarație care ține loc de certificat sau o declarație a solicitantului care menționează domiciliul profesional;
- c) un certificat care atestă înregistrarea la organizația profesională a statului membru de origine, eliberat cel mai târziu cu trei luni înainte de data prezentării, sau o declarație care ține loc de certificat.

[...]

6. În termen de 30 de zile de la data cererii sau de la data completării acesteia, după verificarea îndeplinirii condițiilor necesare, în cazul în care nu există motive de incompatibilitate, consiliul baroului dispune înscrierea în secțiunea specială a tabloului avocaților și informează în acest sens autoritatea corespunzătoare din statul membru de origine.

7. Respingerea cererii nu se poate dispune decât după ascultarea persoanei interesate. Decizia trebuie motivată și notificată în întregime în termen de 15 zile persoanei interesate și Procurorului Republicii [...]

8. În cazul în care consiliul baroului nu a luat o decizie cu privire la cerere în termenul stabilit la alineatul 6, persoana interesată poate, în termen de zece zile de la expirarea acestuia, să formuleze o acțiune la Consiglio Nazionale Forense [Consiliul Uniunii Naționale a Barourilor], care decide pe fond cu privire la cererea de înscriere.

9. Prin înscrierea în secțiunea specială a tabloului, avocatul stabilit dobândește dreptul de vot, însă nu și dreptul de a fi ales.

[...]”

8 În temeiul Decretului-lege regal nr. 1578 din 27 noiembrie 1933, transformat în lege, cu modificări, prin Legea nr. 36 din 1934, cu modificările ulterioare (Gazzetta Ufficiale nr. 24 din 30 ianuarie 1934), toate deciziile adoptate de Consiglio Nazionale Forense pot face obiectul unei căi de atac întemeiate pe motive de legalitate în fața Secțiilor Unite ale Corte suprema di cassazione (Curtea de Casație).

Litigiul principal și întrebările preliminare

9 După obținerea unei diplome universitare în drept în Italia, domnii Torresi au obținut fiecare o diplomă universitară în drept în Spania și au fost înscriși la 1 decembrie 2011 ca avocați în tabloul Illustre Colegio de Abogados de Santa Cruz de Tenerife (Baroul Santa Cruz de Tenerife, Spania).

10 La 17 martie 2012, în temeiul articolului 6 din Decretul legislativ nr. 96/2001, domnii Torresi au depus la Consiliul Baroului Macerata o cerere de înscriere în secțiunea specială a tabloului avocaților referitoare la avocații care dețin un titlu profesional eliberat în alt stat membru decât Republica Italiană și stabiliți în aceasta din urmă (denumiți în continuare „avocații stabiliți”).

11 Consiliul Baroului Macerata nu s-a pronunțat cu privire la cererile de înscriere în termenul de 30 de zile prevăzut la articolul 6 alineatul 6 din Decretul legislativ nr. 96/2001.

12 Prin urmare, domnii Torresi au sesizat Consiglio Nazionale Forense prin acțiuni introduse la 19 și, respectiv, la 20 aprilie 2012, pentru ca acesta să se pronunțe cu privire la cererile lor de înscriere. În susținerea acțiunilor formulate, ei au arătat că înscrierile solicitate erau supuse singurei condiții prevăzute de reglementarea în vigoare, și anume prezentarea unui „certificat care să ateste înregistrarea la autoritatea competentă a statului membru de origine”, care este în speță Regatul Spaniei.

13 Consiglio Nazionale Forense consideră însă că situația unei persoane care, după obținerea unei diplome de drept într-un stat membru, se deplasează în alt stat membru cu scopul de a dobândi în acesta titlul de avocat, pentru a se întoarce apoi imediat în primul stat membru în vederea exercitării în acesta din urmă a unei activități profesionale pare să nu se încadreze în obiectivele Directivei 98/5 și este susceptibilă să constituie un abuz de drept.

- 14 Întrucât avea îndoieli cu privire la interpretarea și la validitatea articolului 3 din Directiva 98/5, Consiglio Nazionale Forense, amintind totodată că a fost declarat competent de Curte pentru a formula o cerere de decizie preliminară (Hotărârea Gebhard, C-55/94, EU:C:1995:411), a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Articolul 3 din [Directiva 98/5], în lumina principiului general al interzicerii abuzului de drept și a articolului 4 alineatul (2) TUE, referitor la respectarea identităților naționale, trebuie interpretat în sensul că obligă autoritățile administrative naționale să înscrie în tabloul avocaților stabiliți resortisanții italieni care ar fi avut comportamente abuzive în raport cu dreptul Uniunii și se opune unei practici naționale care ar permite unor astfel de autorități să respingă cererile de înscriere în tabloul avocaților stabiliți în cazul în care ar exista circumstanțe obiective care permit să se rețină existența unui abuz de drept al Uniunii, sub rezerva, pe de o parte, a respectării principiilor proporționalității și nediscriminării și, pe de altă parte, a dreptului persoanei interesate de a se adresa justiției pentru a invoca eventuale încălcări ale dreptului de stabilire și, prin urmare, a controlului jurisdicțional asupra activității administrației?

2) În cazul unui răspuns negativ la prima întrebare, articolul 3 din [Directiva 98/5], interpretat astfel, trebuie considerat ca fiind nevalid în lumina articolului 4 alineatul (2) TUE în măsura în care permite eludarea reglementării unui stat membru care condiționează accesul la profesia de avocat de promovarea unui examen de stat în cazul în care acest examen este prevăzut în Constituția statului respectiv și face parte din principiile fundamentale privind protecția beneficiarilor activităților profesionale și buna administrare a justiției?”

Cu privire la întrebările preliminare

Cu privire la competența Curții

- 15 Cu titlu introductiv, domnii Torresi susțin, printre altele, că Consiglio Nazionale Forense nu este un organ jurisdicțional și că, prin urmare, nu are dreptul să adreseze întrebări preliminare în temeiul articolului 267 TFUE. În special, acesta nu ar exercita funcții jurisdicționale decât atunci când intervine în materie disciplinară, iar nu atunci când realizează întocmirea tablourilor de avocați, materie în care nu ar exercita decât o funcție pur administrativă. Astfel, atunci când este sesizat în temeiul articolului 6 alineatul 8 din Decretul legislativ nr. 96/2001, Consiglio Nazionale Forense ar fi chemat să se pronunțe cu privire la înscriere în calitate de organ administrativ ierarhic superior consiliului baroului local care nu s-a pronunțat în termenul prevăzut la alineatul 6 al aceluiași articol.
- 16 Domnii Torresi, întemeindu-se pe Hotărârea Wilson (C-506/04, EU:C:2006:587), susțin de asemenea că Consiglio Nazionale Forense nu îndeplinește condiția imparțialității întrucât membrii acestuia sunt avocați aleși de fiecare consiliu al baroului local, inclusiv cel care este parte în procedură. În consecință, ar exista riscul ca soluția dată problemei cu care este sesizat să fie influențată de un interes practic, cum ar fi cel de a limita înscrierile, iar nu inspirată de aplicarea normei de drept.
- 17 În această privință, trebuie amintit că, potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, pentru a aprecia dacă organul de trimitere are caracterul unei „instanțe” în sensul articolului 267 TFUE, Curtea ia în considerare un ansamblu de elemente precum originea legală a organului, caracterul său permanent, caracterul obligatoriu al competenței sale, natura contradictorie a procedurii, aplicarea de către organ a normelor de drept, precum și independența acestuia (a se vedea în special Hotărârea Miles și alții, C-196/09, EU:C:2011:388, punctul 37 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea Belov, C-394/11, EU:C:2013:48, punctul 38).

- 18 Mai specific, în ceea ce privește independența organismului de trimitere, această exigență presupune ca organismul respectiv să fie protejat de intervenții sau de presiuni exterioare susceptibile să pună în pericol independența membrilor săi în ceea ce privește judecarea litigiilor cu care sunt sesizați (a se vedea Hotărârea Wilson, EU:C:2006:587, punctul 51).
- 19 În plus, pentru a stabili dacă un organism național căruia i-au fost conferite prin lege funcții de natură diferită poate fi calificat drept „instanță” în sensul articolului 267 TFUE, este necesar să se verifice natura specifică a funcțiilor pe care le exercită în contextul normativ specific în care este chemat să sesizeze Curtea. Instanțele naționale au competența să sesizeze Curtea numai dacă există un litigiu pendent pe rolul lor și dacă sunt chemate să se pronunțe în cadrul unei proceduri destinate să se finalizeze printr-o decizie cu caracter jurisdicțional (a se vedea Hotărârea Belov, EU:C:2013:48, punctele 39 și 41).
- 20 În ceea ce privește primele cinci elemente amintite la punctul 17 din prezenta hotărâre, reiese din dosarul aflat la dispoziția Curții că Consiglio Nazionale Forense a fost instituit prin lege și are caracter permanent. În plus, având în vedere că competența acestuia de a soluționa căile de atac împotriva deciziilor adoptate de consiliile barourilor locale este prevăzută de lege, că nu are caracter facultativ și că deciziile pe care le adoptă în exercitarea acestei competențe au forță executorie, rezultă că competența acestui organ este obligatorie. În sfârșit, nu se contestă, pe de o parte, că procedura aplicabilă în fața Consiglio Nazionale Forense, care este inspirată în mare parte din normele de procedură civilă, are caracter contradictoriu atât în faza scrisă, cât și în faza orală și, pe de altă parte, că acest organ se pronunță aplicând norme de drept.
- 21 În ceea ce privește cerința independenței, trebuie să se sublinieze în primul rând că reiese mai ales din precizările guvernului italian că, deși Consiglio Nazionale Forense este un organism compus din consilieri aleși de membrii diferitor consilii ale barourilor locale dintre avocații abilitați să pună concluzii în fața Corte suprema di cassazione, membrii acestor consilii fiind ei înșiși aleși de avocații înscriși în tabloul avocaților din baroul respectiv, funcția de consilier național este incompatibilă în special cu cea de membru al consiliului unui barou local.
- 22 În al doilea rând, se constată că Consiglio Nazionale Forense este supus garanțiilor prevăzute de Constituția italiană în materie de independență și de imparțialitate a instanței. Astfel, Consiglio Nazionale Forense își exercită funcțiile în mod complet autonom, fără nicio legătură de subordonare și fără să primească dispoziții sau instrucțiuni de la nicio persoană. Pe de altă parte, prevederile Codului de procedură civilă italian în materie de abținere și de recuzare îi sunt pe deplin aplicabile.
- 23 În al treilea rând, astfel cum a confirmat guvernul italian în ședință, spre deosebire de consiliul unui barou local care, în cadrul procedurii inițiate prin calea de atac împotriva deciziei sale, este parte în fața Consiglio Nazionale Forense, acesta din urmă nu poate fi parte în procedura inițiată în fața Corte suprema di cassazione împotriva deciziei prin care s-a pronunțat cu privire la calea de atac formulată împotriva consiliului baroului respectiv. Prin urmare, Consiglio Nazionale Forense are, după cum impune jurisprudența Curții (a se vedea Hotărârea Wilson, EU:C:2006:587, punctul 49), calitatea de terț în raport cu autoritatea care a adoptat decizia atacată.
- 24 În ultimul rând, reiese din dosar că, potrivit unei practici constante, consilierul național care provine de la consiliul baroului vizat de cererea de înscriere nu face parte din completul de judecată al Consiglio Nazionale Forense, fără să se aducă atingere deplinei aplicabilități a normelor privind abținerea și recuzarea prevăzute de Codul de procedură civilă italian. În ședință, guvernul italian a declarat că, deși unul dintre membrii Consiglio Nazionale Forense era înscris în Baroul Avocaților Macerata, acesta s-a abținut să participe la procedurile referitoare la domni Torresi.
- 25 În aceste condiții, este necesar să se constate că Consiglio Nazionale Forense îndeplinește cerințele de independență și de imparțialitate ce caracterizează o instanță în sensul articolului 267 TFUE.

- 26 În ceea ce privește cerința amintită la punctul 19 din prezenta hotărâre, și anume cea potrivit căreia un organism de trimitere nu poate sesiza Curtea decât în exercitarea unei funcții jurisdicționale, trebuie constatat că, contrar susținerilor domnilor Torresi, atunci când Consiglio Nazionale Forense este sesizat în temeiul articolului 6 alineatul 8 din Decretul legislativ nr. 96/2001 cu o acțiune formulată împotriva lipsei adoptării unei decizii de către consiliul baroului în termenul de 30 de zile de la data formulării unei cereri de înscriere în secțiunea specială a tabloului avocaților, acesta nu se limitează să statueze cu privire la respectiva cerere în locul consiliului baroului respectiv. Astfel, după cum reiese în special din explicațiile guvernului italian și din procesele-verbale ale ședințelor desfășurate în legătură cu acțiunile introduse de domnii Torresi împotriva Consiliului Baroului Macerata, care au avut loc la 29 septembrie 2012 în fața Consiglio Nazionale Forense, acesta din urmă este chemat să se pronunțe cu privire la temeinicia deciziei implicite a consiliului baroului respectiv, întrucât prin aceasta se respinge cererea de înscriere a persoanei interesate. În acest caz, dacă acțiunea este admisă, Consiglio Nazionale Forense trebuie să se pronunțe pe fond cu privire la cererea de înscriere.
- 27 De asemenea, nu se contestă că introducerea unei acțiuni în sensul articolului 6 alineatul 8 din Decretul legislativ nr. 96/2001 dă naștere unei proceduri în care părțile sunt chemate să își expună argumentele în scris și oral, într-o ședință publică și cu asistența unui avocat. Ministerul Public intervine în ședință pentru a-și prezenta concluziile. În speță, din procesele-verbale menționate la punctul anterior rezultă că Ministerul Public a solicitat respingerea acțiunilor formulate de domnii Torresi. Consiglio Nazionale Forense se pronunță în camera de consiliu printr-o decizie care are atât forma, cât și denumirea și conținutul unei hotărâri pronunțate în numele poporului italian.
- 28 În sfârșit, astfel cum s-a amintit la punctul 23 din prezenta hotărâre, în timp ce consiliul baroului local, a cărui decizie face obiectul unei căi de atac la Consiglio Nazionale Forense, este parte în procedura din fața acestuia din urmă, atunci când decizia prin care s-a statuat cu privire la calea de atac face, la rândul său, obiectul unei căi de atac în fața Corte suprema di cassazione, Consiglio Nazionale Forense nu este parte în procedura din fața acesteia. În realitate, așa cum rezultă în special din hotărârea acestei instanțe, pronunțată de Secțiunile Unite la 22 decembrie 2011, care este invocată de domnii Torresi în observațiile lor scrise, consiliul baroului vizat este în continuare parte în procedura din fața Corte suprema di cassazione.
- 29 În consecință, Consiglio Nazionale Forense este sesizat, în speță, cu un litigiu și este chemat să se pronunțe în cadrul unei proceduri menite să se finalizeze printr-o decizie cu caracter jurisdicțional.
- 30 Ținând seama de toate cele ce precedă, este necesar să se constate că Consiglio Nazionale Forense, întrucât exercită controlul întemeiat pe articolul 6 alineatul 8 din Decretul legislativ nr. 96/2001, constituie o instanță în sensul articolului 267 TFUE și că, în consecință, Curtea este competentă să răspundă la întrebările pe care acesta i le-a adresat.

Cu privire la admisibilitatea întrebărilor preliminare

- 31 Domnii Torresi și Consiliul Uniunii Europene susțin că, având în vedere jurisprudența univocă a Curții în materie, întrebările formulate de Consiglio Nazionale Forense se încadrează în doctrina *acte éclairé* și sunt, în consecință, inadmisibile.
- 32 În această privință, trebuie amintit că, chiar în prezența unei jurisprudențe a Curții care soluționează problema de drept în cauză, instanțele naționale sunt libere să sesizeze Curtea în cazul în care consideră oportun (a se vedea Hotărârea Cilfit și alții, C-283/81, EU:C:1982:335, punctele 13-15), fără ca împrejurarea că dispozițiile a căror interpretare se solicită au fost deja interpretate de Curte să aibă drept consecință necompetența Curții de a se pronunța din nou (a se vedea în acest sens Hotărârea Boxus și alții, C-128/09-C-131/09, C-134/09 și C-135/09, EU:C:2011:667, punctul 32).
- 33 În consecință, cererile de decizie preliminară sunt admisibile.

Cu privire la prima întrebare

- 34 Prin intermediul primei întrebări, instanța de trimitere solicită să se stabilească în esență dacă articolul 3 din Directiva 98/5 trebuie interpretat în sensul că se opune ca autoritățile competente ale unui stat membru să refuze, invocând un abuz de drept, înscrierea în tabloul avocaților stabiliți a unor resortisanți ai acestui stat membru care, după obținerea unei diplome universitare în acesta din urmă, s-au deplasat în alt stat membru pentru a dobândi acolo calificarea profesională de avocat și au revenit ulterior în primul stat membru pentru a exercita în acesta profesia de avocat sub titlul profesional dobândit în statul membru în care s-a obținut calificarea profesională.
- 35 Trebuie amintit de la bun început că, potrivit articolului 1 alineatul (1) din Directiva 98/5, aceasta vizează facilitarea exercitării cu caracter permanent a profesiei de avocat într-un alt stat membru decât cel în care s-a obținut calificarea profesională.
- 36 În această privință, Curtea a avut deja ocazia să constate că directiva menționată instituie un mecanism de recunoaștere reciprocă a titlurilor profesionale ale avocaților migranți care doresc să își exercite profesia sub titlul profesional obținut în statul membru de origine (a se vedea Hotărârea Luxemburg/Parlamentul European și Consiliul, C-168/98, EU:C:2000:598, punctul 56).
- 37 În plus, astfel cum reiese din considerentul (6) al Directivei 98/5, prin aceasta din urmă, legiuitorul Uniunii a intenționat printre altele să elimine disparitățile dintre normele naționale privind condițiile de înregistrare la autoritățile competente, care se aflau la originea unor inegalități și a unor obstacole în calea liberei circulații (a se vedea Hotărârea Comisia/Luxemburg, C-193/05, EU:C:2006:588, punctul 34, și Hotărârea Wilson, EU:C:2006:587, punctul 64).
- 38 În acest context, articolul 3 din Directiva 98/5 realizează o armonizare completă a condițiilor prealabile necesare pentru exercitarea dreptului de stabilire conferit de această directivă, prevăzând că un avocat care dorește să profeseze într-un alt stat membru decât cel în care și-a obținut calificarea profesională este obligat să se înregistreze la autoritatea competentă din acel stat membru, care trebuie să efectueze această înregistrare „pe baza prezentării unui certificat care atestă înregistrarea lui la autoritatea competentă din statul membru de origine” (a se vedea în acest sens Hotărârea Comisia/Luxemburg, EU:C:2006:588, punctele 35 și 36, precum și Hotărârea Wilson, EU:C:2006:587, punctele 65 și 66).
- 39 În această privință, Curtea a statuat deja că prezentarea autorității competente din statul membru gazdă a unui certificat care atestă înregistrarea la autoritatea competentă din statul membru de origine este singura condiție care poate exista pentru înregistrarea persoanei în cauză în statul membru gazdă, înregistrare care îi dă posibilitatea să profeseze în acest din urmă stat membru în temeiul titlului său profesional de origine (a se vedea Hotărârea Comisia/Luxemburg, EU:C:2006:588, punctul 37, și Hotărârea Wilson, EU:C:2006:587, punctul 67).
- 40 În consecință, trebuie arătat că resortisanții unui stat membru, precum domnia Torresi, care prezintă autorității competente a acestui stat membru un certificat care atestă înregistrarea lor la autoritatea competentă a unui alt stat membru trebuie considerați în principiu ca îndeplinind toate condițiile necesare pentru înscrierea lor, sub titlul lor profesional obținut în acest din urmă stat membru, în tabloul avocaților stabiliți din primul stat membru.
- 41 Cu toate acestea, potrivit instanței de trimitere, domnia Torresi nu ar putea în speță să invoce articolul 3 din Directiva 98/5, din moment ce obținerea calificării profesionale de avocat în alt stat membru decât Republica Italiană ar avea unicul scop de a eluda aplicarea dreptului acesteia din urmă aplicabil accesului la profesia de avocat și ar constitui astfel o exercitare abuzivă a dreptului de stabilire, contrară obiectivelor acestei directive.

- 42 În această privință, trebuie amintit că, potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, justițiabilii nu se pot prevala în mod fraudulos sau abuziv de normele Uniunii (a se vedea în special Hotărârea Halifax și alții, C-255/02, EU:C:2006:121, punctul 68, precum și Hotărârea SICES și alții, C-155/13, EU:C:2014:145, punctul 29).
- 43 În special, în ceea ce privește lupta împotriva exercitării abuzive a libertății de stabilire, un stat membru are dreptul să ia măsurile menite să împiedice ca, profitând de posibilitățile create de Tratatul FUE, unii dintre resortisanții săi să încerce să se sustragă în mod abuziv de la aplicarea normelor din legislația lor națională (a se vedea Hotărârea Inspire Art, C-167/01, EU:C:2003:512, punctul 136).
- 44 Constatarea existenței unei practici abuzive impune întrunirea unui element obiectiv și a unui element subiectiv (a se vedea Hotărârea SICES și alții, EU:C:2014:145, punctul 31).
- 45 În ceea ce privește elementul obiectiv, trebuie să rezulte dintr-un ansamblu de circumstanțe obiective că, în pofida unei respectări formale a condițiilor prevăzute de reglementarea Uniunii, obiectivul urmărit de această reglementare nu a fost atins (a se vedea Hotărârea SICES și alții, EU:C:2014:145, punctul 32 și jurisprudența citată).
- 46 Cu privire la elementul subiectiv, trebuie să rezulte că există intenția de a obține un avantaj nejustificat rezultat din reglementarea Uniunii, creând în mod artificial condițiile necesare pentru obținerea acestuia (a se vedea în acest sens Hotărârea O. și B., C-456/12, EU:C:2014:135, punctul 58 și jurisprudența citată).
- 47 Astfel cum s-a amintit la punctul 35 din prezenta hotărâre, obiectivul Directivei 98/5 este facilitarea exercitării cu caracter permanent a profesiei de avocat într-un alt stat membru decât cel în care s-a obținut calificarea profesională.
- 48 În această privință, este necesar să se considere că dreptul resortisanților unui stat membru de a alege, pe de o parte, statul membru în care doresc să își obțină calificarea profesională și, pe de altă parte, pe cel în care au intenția să își desfășoare activitatea profesională este inerent exercitării, în cadrul unei piețe unice, a libertăților fundamentale garantate prin tratate (a se vedea în acest sens Hotărârea Comisia/Spania, C-286/06, EU:C:2008:586, punctul 72).
- 49 Astfel, deplasarea unui resortisant al unui stat membru care a obținut o diplomă universitară în același stat într-un alt stat membru pentru a dobândi în acesta din urmă calificarea profesională de avocat și revenirea sa ulterioară în statul membru al cărui resortisant este pentru a exercita în acesta profesia de avocat sub titlul profesional obținut în statul membru în care s-a dobândit această calificare constituie una dintre ipotezele în care obiectivul Directivei 98/5 este atins și nu poate constitui în sine o exercitare abuzivă a dreptului de stabilire rezultat din articolul 3 din Directiva 98/5.
- 50 În plus, împrejurarea că resortisantul unui stat membru a ales să dobândească o calificare profesională în alt stat membru decât cel în care locuiește în scopul de a beneficia de o legislație mai favorabilă nu permite în sine, astfel cum a arătat avocatul general la punctele 91 și 92 din concluzii, să se rețină existența unui abuz de drept.
- 51 Pe de altă parte, o astfel de constatare nu poate fi infirmată de faptul că prezentarea autorității competente a statului membru gazdă a cererii de înscriere în tabloul avocaților stabiliți a avut loc la puțin timp după obținerea titlului profesional în statul membru de origine. Astfel, după cum a arătat avocatul general la punctele 93 și 94 din concluzii, articolul 3 din Directiva 98/5 nu prevede nicidecum că înregistrarea unui avocat care are intenția de a profesa în alt stat membru decât cel în care și-a obținut calificarea profesională la autoritatea competentă a statului membru gazdă poate fi supusă condiției de a fi fost efectuată o perioadă de experiență practică în calitate de avocat în statul membru de origine.

52 Având în vedere ansamblul considerațiilor care precedă, este necesar să se răspundă la prima întrebare că articolul 3 din Directiva 98/5 trebuie interpretat în sensul că nu poate constitui o practică abuzivă deplasarea unui resortisant al unui stat membru în alt stat membru pentru a obține în acesta calificarea profesională de avocat în urma promovării unor examene universitare și revenirea sa în statul membru al cărui resortisant este pentru a exercita în acesta profesia de avocat sub titlul profesional dobândit în statul membru în care s-a obținut această calificare profesională.

Cu privire la a doua întrebare

53 Prin intermediul celei de a doua întrebări, instanța de trimitere solicită să se stabilească în esență dacă articolul 3 din Directiva 98/5 este nevalid în raport cu articolul 4 alineatul (2) TUE.

54 În această privință, este necesar să se amintească de la bun început că, potrivit articolului 4 alineatul (2) TUE, Uniunea respectă identitatea națională a statelor membre, inerentă structurilor lor fundamentale politice și constituționale.

55 Consiglio Nazionale Forense consideră că articolul 3 din Directiva 98/5, întrucât permite resortisanților italieni care își obțin titlul profesional de avocat în alt stat membru decât Republica Italiană să își exercite profesia în aceasta, are drept efect eludarea articolului 33 alineatul 5 din Constituția italiană, care condiționează accesul la profesia de avocat de promovarea unui examen de stat. În consecință, această dispoziție din cadrul dreptului derivat al Uniunii, în măsura în care ar permite să se eludeze o reglementare care face parte din identitatea națională italiană, ar încălca articolul 4 alineatul (2) TUE și, prin urmare, ar trebui considerată nevalidă.

56 În această privință, este necesar să se arate că articolul 3 din Directiva 98/5 privește numai dreptul de stabilire într-un stat membru pentru a exercita în acesta profesia de avocat sub titlul profesional obținut în statul membru de origine. Această dispoziție nu reglementează accesul la profesia de avocat, nici exercitarea acestei profesii sub titlul profesional eliberat în statul membru gazdă.

57 Rezultă în mod necesar că o cerere de înscriere în tabloul avocaților stabiliți, formulată în temeiul articolului 3 din Directiva 98/5, nu este de natură să permită să se eludeze aplicarea legislației statului membru gazdă referitoare la accesul la profesia de avocat.

58 Prin urmare, astfel cum a recunoscut guvernul italian în ședință, este necesar să se considere că articolul 3 din Directiva 98/5, prin faptul că permite resortisanților unui stat membru care obțin titlul profesional de avocat în alt stat membru să exercite profesia de avocat în statul ai cărui resortisanți sunt sub titlul profesional obținut în statul membru de origine, nu este, în orice caz, susceptibil să afecteze structurile fundamentale politice și constituționale și nici funcțiile esențiale ale statului membru gazdă în sensul articolului 4 alineatul (2) TUE.

59 În consecință, examinarea celei de a doua întrebări adresate nu a evidențiat niciun element de natură să afecteze validitatea articolului 3 din Directiva 98/5.

Cu privire la cheltuielile de judecată

60 Întrucât, în privința părților din litigiul principal, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Marea Cameră) declară:

- 1) **Articolul 3 din Directiva 98/5/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 februarie 1998 de facilitare a exercitării cu caracter permanent a profesiei de avocat într-un stat membru, altul decât cel în care s-a obținut calificarea, trebuie interpretat în sensul că nu poate constitui o practică abuzivă deplasarea unui resortisant al unui stat membru în alt stat membru pentru a obține în acesta calificarea profesională de avocat în urma promovării unor examene universitare și revenirea sa în statul membru al cărui resortisant este pentru a exercita în acesta profesia de avocat sub titlul profesional dobândit în statul membru în care s-a obținut această calificare profesională.**
- 2) **Examinarea celei de a doua întrebări adresate nu a evidențiat niciun element de natură să afecteze validitatea articolului 3 din Directiva 98/5.**

Semnături